

RICHARD E. NISBETT

MINDWARE

**INSTRUMENTE PENTRU
O GÂNDIRE INTELIGENTĂ**

Traducere din limba engleză
ANAMARIA SCHWAB

LITERA
București
2020

CUPRINS

Introducere.....	9
------------------	---

PARTEA I

SĂ NE GÂNDIM LA GÂNDIRE

Capitolul 1 TOTUL ESTE DEDUCȚIE	35
Capitolul 2 PUTEREA SITUAȚIEI	65
Capitolul 3 SUBCONȘTIENT RAȚIONAL.....	95

PARTEA A II-A

ȘTIINȚA ODINIOARĂ DEPRIMANTĂ

Capitolul 4 SĂ GÂNDIM CA UN ECONOMIST?	133
Capitolul 5 MORT ÎNTORS DE LA GROAPĂ ȘI PRÂNZ GRATUIT	159
Capitolul 6 MICI SLĂBICIUNI FRUSTRANTE	179

PARTEA A III-A

CODIFICARE, NUMĂRARE, CORELAȚIE ȘI CAUZALITATE

Capitolul 7 PROBABILITĂȚI ȘI N-URI.....	212
Capitolul 8 CONEXIUNI	243

PARTEA A IV-A EXPERIMENTE

Capitolul 9	IGNORAȚI HIPPO	284
Capitolul 10	EXPERIMENTE NATURALE ȘI EXPERIMENTE PROPRIU-ZISE	300
Capitolul 11	EEKONOMIA.....	325
Capitolul 12	NU ÎNTREBA, NU ȘTIU	366

PARTEA A V-A GÂNDIREA, DREAPTĂ ȘI CURBĂ

Capitolul 13	LOGICĂ.....	398
Capitolul 14	GÂNDIRE DIALECTICĂ.....	420

PARTEA A VI-A CUNOAȘTEREA LUMII

Capitolul 15	NU TE COMPLICĂ, FRAIERE!	458
Capitolul 16	MENTȚINERE ÎN LIMITELE REALULUI	493
Concluzie	INSTRUMENTELE OMULUI DE ȘTIINȚĂ PROFAN.....	511
Note		527
Bibliografie		545
Mulțumiri		571
Indice		573

LBRIS

We know
books

PARTEA I

SĂ NE GÂNDIM LA GÂNDIRE

Cercetări în psihologie au produs trei perspective majore referitoare la felul cum ne funcționează mințea, ce vor schimba modul în care înțelegem procesul gândirii.

Prima dintre aceste perspective se bazează pe ideea că înțelegerea lumii e întotdeauna o chestiune de interpretare, adică de deducție și de explicație. Judecățile noastre despre oameni, despre anumite situații și chiar despre percepțiile noastre în privința realității fizice se bazează pe cunoștințe acumulate în timp și pe procese mentale care nu sunt vizibile și nu reprezintă niciodată o reflectare directă a realității, care să semene cu înregistrarea pe bandă magnetică a ceea ce vedem în jur. Deducțiile joacă un rol esențial în înțelegerea realității; dacă admitem acest lucru, vom deveni conștienți de faptul că trebuie să îmbunătățim permanent mecanismele prin care facem aceste deducții.

În al doilea rând, situațiile în care ne aflăm ne afectează gândirea și ne determină comportamentul mult mai mult decât ne dăm seama. Pe de altă parte,

temperamentul fiecărui individ – trăsăturile de caracter distinctive, atitudinile, abilitățile și gusturile – au o influență mult mai mică decât s-ar crede. Prin urmare, facem adesea greșeli când judecăm anumite credințe și comportamente proprii sau ale altor oameni. Însă este posibil să depășim, într-o anumită măsură, ceea ce se numește „eroarea fundamentală de atribuire“.

În fine, psihologii recunosc din ce în ce mai mult importanța subconștientului, care înregistrează incomparabil mai multe informații decât putem percepe noi la nivelul conștient al minții. Multe dintre lucrurile care ne influențează percepțiile și comportamentul nu sunt imediat vizibile. Nu suntem *niciodată* conștienți în mod direct de procesele mentale care dau naștere percepțiilor, comportamentului și convingerilor noastre. Din fericire – și poate în mod surprinzător –, subconștientul are același caracter rațional ca și palierul conștient al minții. Cel dintâi rezolvă o mulțime de probleme de care nu ne putem ocupa eficient la nivelul conștient al minții. Câteva strategii simple ne vor permite să exploatăm mai bine capacitățile subconștientului de rezolvare a problemelor.

CAPITOLUL 1

TOTUL ESTE DEDUCȚIE

Dacă nu am simplifica lucrurile în mod profund, realitatea care ne înconjoară ar fi o harababură infinită și nedefinită ce ne-ar depăși capacitățile de a ne orienta și de a decide asupra propriilor noastre acțiuni... Suntem nevoiți să reducem ceea ce e cognoscibil la o schemă.

Primo Levi, I sommersi e i salvati

Primul arbitru din baseball: „Le spun lucrurilor așa cum le văd“.

Al doilea arbitru: „Le spun lucrurilor așa cum sunt“.

Al treilea arbitru: „Lucrurile nu sunt până nu le numesc eu“.

Când ne uităm la o pasăre sau la un scaun ori la apusul Soarelui, ni se pare că înregistrăm, pur și simplu, ceva ce există în jurul nostru. De fapt, percepțiile noastre asupra realității fizice se bazează în mod substanțial pe o cunoaștere tacită și pe procese mentale de care nu suntem conștienți, dar care ne

ajută să percepem și să clasificăm lucrurile cu acuratețe. Știm că percepția depinde de o falsificare mentală a probelor pentru că e posibil să apară situații în care procesele de deducție pe care le aplicăm automat să ne inducă în eroare.

Priviți cele două mese de la pagina următoare. Una din ele e vizibil mai lungă și mai îngustă decât cealaltă.

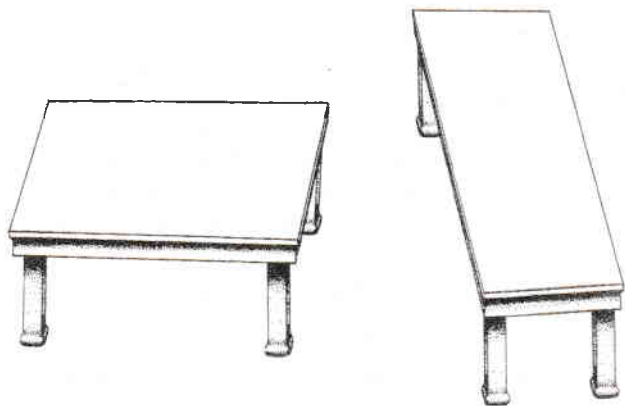

Figura 1. Iluzie optică creată de psihologul Roger Shepard.⁷

Evident, dar greșit. Cele două mese au aceeași lungime și lățime. Iluzia e creată de faptul că mecanismele noastre perceptive decid în locul nostru și ne spun că vedem capătul mesei din stânga și o latură a mesei din dreapta. Creierul este configurat să „alungească” liniile care par să se îndepărteze de noi. Asta

LIBRIS | We know books

nu e rău. Am evoluat într-o realitate tridimensională și, dacă nu am modifica impresiile procurate de simțuri – ceea ce se proiectează pe retina oculară –, am percepe obiectele depărtate ca fiind mai mici decât sunt de fapt. Dar, în universul bidimensional pe care îl reprezintă desenul, aportul perceptiv al nivelului subconștient al minții ne induce în eroare. Ca rezultat al procesului prin care creierul mărește automat dimensiunea obiectelor care se află la distanță, masa din stânga pare mai lungă, iar cea din dreapta pare mai lată decât este de fapt. Atunci când obiectele nu se îndepărtează de noi cu adevărat, corecția produce o percepție care este, de fapt, incorectă.

Scheme

Multe dintre procesele noastre subconștiente ne permit să interpretăm corect realitatea fizică, așa că nu trebuie să ne îngrijorăm dacă mintea noastră mai comite erori, dat fiind că e forțată câteodată să opereze într-o lume artificială, bidimensională, în timp ce lumea în care trăim e tridimensională. Mai neliniștitor este că înțelegerea lumii nemateriale, inclusiv convingerile despre alți oameni, depind și ele de o cunoaștere acumulată în timp și de raționamente care nu sunt vizibile.

Să facem cunoștință cu „Donald“, personaj fictiv pe care cercetătorii l-au prezentat unor participanți la diferite studii.

Donald își petrece mare parte din timp căutând experiențe-limită. A escaladat deja muntele McKinley, s-a lăsat purtat într-un caiac de curenții repezi ai râului Colorado, a participat la o cursă pe viață și pe moarte și a pilotat o ambarcațiune cu motor cu reacție fără să știe prea multe despre acestea. Și-a riscat viața de mai multe ori. Acum e în căutare de noi senzații-limită. Se gândește să facă acrobații aeriene sau să traverseze Atlanticul într-o ambarcațiune cu pânze. Din felul în care acționează, ne dăm seama că Donald știe ce vrea. În afară de anumite relații de afaceri, contactele lui cu oamenii sunt mai degrabă limitate. Donald simte că nu are nevoie să se bazeze pe nimeni. Atunci când se hotărăște să facă ceva, lucrul acela e ca și făcut, indiferent cât timp îi ia și cât de dificilă e sarcina respectivă. Foarte rar i se întâmplă să se răzgândească, chiar și în cazurile în care ar fi poate mai bine să se răzgândească.⁸

Înainte de a citi paragraful de mai sus, participanții la experiment au fost supuși unui experiment fictiv „privitor la percepții“, în care li s-au arătat un număr de cuvinte ce desemnau trăsături de caracter. Jumătate dintre participanți au văzut cuvintele „încrezător în sine“, „independent“, „aventuros“ și „perseverent“ inserate printre cele zece cuvinte care desemnau trăsăturile de caracter ale unei persoane. Cealaltă jumătate au văzut cuvintele „imprudent“, „încrezut“, „rezervat“ și „încăpățânat“. Apoi,

LIBRIS | We know books

participanții au trecut la „studiul următor“ în care au citit paragraful despre Donald și l-au evaluat pe individ plecând de la câteva dintre trăsăturile sale de caracter. Paragraful despre Donald a fost conceput astfel încât să nu se știe clar dacă el este o persoană atrăgătoare și cu spirit de aventură sau, mai degrabă, o persoană neatrăgătoare și imprudentă. Experimentul anterior, cel privitor la percepții, a eliminat ambiguitățile și a dat o formă mai precisă judecăților emise de cititori despre Donald. Cuvintele „încercător în sine“, „perseverent“ etc. au generat o opinie în linii mari favorabilă lui Donald, căci implicau imaginea unei persoane active, captivante și interesante. Cuvintele „imprudent“, „încăpățânat“ etc. au conturat imaginea unei persoane antipatice, preocupată doar de propriile plăceri și scopuri.

Începând din anii 1920, psihologii au folosit mult conceptul de „schemă“ mentală. Termenul se referă la anumite cadre cognitive, șabloane și sisteme de reguli pe care le aplicăm realității pentru a o înțelege. Părintele conceptului modern de „schemă“ este Jean Piaget, psiholog elvețian specialist în psihologia dezvoltării umane. Piaget a descris, de pildă, schemele mentale de care fac uz copiii în chestiunea „conserării materiei“ – legea conform căreia cantitatea de materie e aceeași, indiferent de mărimea și de forma recipientului care o conține. Dacă torni apă dintr-un recipient lung și îngust într-unul mai scund și mai larg și întrebi un copil dacă apa e cantitativ mai multă, mai puțină sau aceeași, copilul va răspunde

probabil că e „mai multă“ sau „mai puțină“. Un copil mai mare își va da seama că e vorba de aceeași cantitate de apă în ambele recipiente. De asemenea, Piaget a identificat și sisteme de reguli mai abstracte, cum ar fi schemele mentale de care se folosesc copiii pentru a percepe probabilitatea.

Operăm cu scheme mentale pentru aproape orice fel de lucru. Există scheme mentale pentru „casă“, „familie“, „război civil“, „insectă“, „restaurant fast food“ (mult plastic, culori primare vii, mulți copii, mâncare nu prea bună) și „restaurant elegant“ (liniște, decor elegant, prețuri mari, probabilitatea ca mâncarea să fie mai bună). Depindem de schemele mentale pentru a interpreta obiectele pe care le întâlnim și pentru a detecta natura situațiilor în care ne aflăm.

Schemele mentale ne afectează atât comportamentul, cât și judecățile pe care le emitem. Psihologul social John Bargh și colaboratorii săi le-au cerut unor elevi de liceu să construiască propoziții cu ajutorul unor cuvinte pe care cercetătorii le amestecaseră în prealabil, de exemplu „Fred cel Roșu lumina o fugă“.⁹ Pentru unii dintre participanți, anumite cuvinte – „Florida“, „bătrân“, „gri“, „înțelept“ – au evocat stereotipul unei persoane în vârstă. Alți participanți au alcătuit propoziții din cuvinte care nu se conformau stereotipului persoanei în vârstă. După finalizarea sarcinii care le cerea să aranjeze cuvintele în secvențe logice, cercetătorii le-au cerut participanților să plece, apoi au măsurat cât de

repede ieșeau participanții din laborator. Aceia dintre ei care avuseseră de-a face cu termeni ce evocau bătrânețea mergeau spre lift *mai încet* decât ceilalți participanți.

Dacă ai de gând să interacționezi cu o persoană în vârstă – schema evocată de una dintre versiunile propozițiilor care trebuiau aranjate în secvențe logice –, e mai bine să nu te miști prea vioi și să nu te agiți prea tare (asta dacă ai atitudini pozitive față de vârsta a treia; participanții care aveau atitudini mai degrabă negative față de această vârstă au plecat *mai repede* din sală)¹⁰.

Fără aceste scheme mentale, viața ar fi, ca să cităm cuvintele celebre ale lui William James, „un haos mirific și zumzăitor“. Dacă ne-ar lipsi schemele mentale pentru ceea ce înseamnă nuntă, funeralii sau vizită la doctor – cu regulile lor tacite în privința comportamentului necesar în fiecare dintre situațiile respective –, totul ar fi o permanentă încurcătură.

Această generalizare se aplică și în cazul *stereotipurilor*, scheme mentale pe care le concepem pentru a-i clasifica pe oameni. Stereotipurile includ etichetări de tipul „introvertit“, „petrecăreț“, „polițist“, „elitist“, „doctor“, „țăran“ sau „preot“. Stereotipurile presupun anumite reguli despre modul în care ne comportăm – sau ar trebui să ne comportăm – cu oamenii caracterizați de aceste stereotipuri.

În vorbirea curentă, termenul „stereotip“ este unul peiorativ, dar am avea parte de încurcături permanente dacă ne-am comporta cu un doctor așa cum